

Haur eta gazte literatura euskaraz

Iñaki ZUBELDIA

Asko eztabaidatu da haur literatura benetako literatura den ala familia honetako anala pobrea eta arlotea den. Haurrentzako idazten dena literatura izango bada, hau da, litteraz osatutako ura, magikoa, estetikoa, ulergarria eta erakargarria izango da. Orduan izango da benetako edabe. Horrezaz gain, fantasia, umorea, ironia, misterioa, lilura eta xarma baldin badauzka, orduan koktel literario ezin hobearen aurrean aurkituko gara, dudarik gabe.

Kontatzen den istorioa ederra eta lilugarria izateko ez dauka zerikusirik galak, modernotasunak edo kokapenak. Istorio bat berez da estetikoa, ederra eta erakargarria, edo ez da, nekazal girokoa izan nahiz hirikoa, sexismoaz hitz egin edo ez.

Haurrentzat idazten denean, normalki klabe berezi batean idazten da, irakurlearen adina eta istorioa jasotzeko duen ahalmena gogoan hartuz. Gerta daiteke haurrentzat edo gazteentzat idatzitako liburu batzuk helduentzat ere interesgarri izatea edo alderantziz. Baina helduentzat idatzi den liburua ezin da derrigorrez umeentzat ere egokia eta interesgarria izan, ezta umeentzat idatzitakoa helduentzat ere.

GERRA ONDOKO HAUR ETA GAZTE LITERATURA EUSKAL HERRIAN

1940tik 1970era

Euskal Herrian haur literaturan urrats batzuk lehendik eman bal-

din baziren ere, hemen 1940tik gorako sorkuntza lana aztertuko dugu, hau da, gerra ondokoa.

Garai honetan, kalitatezko lehen haur liburutzat har genezake Oxobiren *Haur elhe haurrentzat* (1944): poemak, onomatopelak, hitz-jokoak...

Ondoren ipuinak dira nagusi aro luze batean: P. Ithurralderen *Murtuts eta bertze* (1945), Errose Bustintzaren *Euskalerriko ipuinak*, Yon Etxalderen *Purra-Purra* (1953), A. Irigarayren *Euskalerriko ipuina* (1957), Felix Bilbaoren *Ipuin barreka* (1959), Julene Azpeitiaren *Amandriaren altzoan* (1961), Jean Etchepareren *Mendekoste gereziak eta beste* (1963), Mª Jeanne Minaberriren *Itchulingo anderea* (1963) eta *Xoria kantari* poesia liburua (1965), Martin Ugaldere *Umeentzako kontuak* (1966), J. A. Etxebarriaren *Lo eta amets* (1967), poesia eta haur kantak.

Umoreak ere badu tokirik garai honetan: Yon Etxalderen *Pernando Plaentxiarra* (1957), Juan San Martinen *Zirikadak* (1960) eta *Eztenkadak* (1965), G. Muxikaren *Pernando Amezketarra* (1964), Anastasio Arrindaren *Irripar egizu. Oto ta Pototo* (1969). Bestalde, esan behar da arestian aipatutako ipuin liburu horietako batzuetan ere umorea gainezka dagoela.

Baina, aro honetan dena ez da ipuina eta umorea. Baditugu gutxienez lau obra oso berezi eta desberdin: Yon Etxalderen *Alostorrea. Elezar berritua* (1950), Jose Antonio Loidiren *Amabost egun Urgain'en* (1955), Euskal Herriko lehen polizia nobela, Agustin Anabitarteren *Afrikako basamortuan* (1954) bidailiburu eta *Poli* (1958) gazteentzako abenturazko nobela eta, azkenik, Nemesio Etxanizen *Lur berri billa* liburu bariatua, nobela, irratsaioak, ipuinak, antzerkiak, poemak eta haur kantak biltzen baititu bertan. Dagoeneko haur eta gazte literaturan pauso batzuk aurrera eman dira.

Honezaz gain, 1960ko hamarkadan ekiten zailo baita ere ipuin klasikoak eta beste zenbait liburu itzultzeari. Honela *Charles Perrault'en ipuina*, *Phedro'ren alegiak*, *Esopo'ren alegiak*, *Svensson-en Noni eta Mani*, *Hans Christian Andersen-en ipuinak*, *Grimm anaien ipuinak*, *Margo Ederdun Entziklopedia*, *Abereen mundua*, *Afrika*, *Landareen mundua* eta beste hainbat itzultzen dira euskarara.

1970eko hamarkada

Hamarkada honetan sorkuntza lana ugaritu egiten da eta haur eta gazte literaturak urrats berriak ematen ditu, gai eta tratamendu modernoagoak erabiliz.

Besteak beste hor ditugu Jean Barblier-en *Antxitxarburu-ko buhamiak* (1971), Ikastoletako haurren lanak, *Haurra ipuin denean* (1973 - Zarautz) eta *Izarren begietan* (1975 -Elgoibar), Xabier Gereñoren *Nora naramazue* (1972), *Andereño* (1975), *8 teatro lan* (1979), Augustin Zubikarairen *Bale denborak* (1978), Antton Guzurrerxe (1979), Xabier Kintanaren *Gure piztitxoan artean* (1974), *Oier Beltzuntzeko* (1976), Xabier Mendiguren Bereziarturen *Euskal Historian zehar* (1973 aldean idatzia eta 1980an berrargitaratua), zenbait egileren *Haur kantarien birlorak* (1974) abestiz eta olerkiz osaturiko liburuxka.

Baina fenomeno berezi bezala har daiteke GERO Argitaletxeak sortzen duen KIMU salla (1972), haur literatura indartzera datorren bilduma interesgarria. Lourdes Iriondo da haur literaturari hasiera emango diona sail honetan: *Martin Arotza eta Jaun Deabrua. Sendagile maltzurra* (1973), haurrentzako antzerkiak, *Hego-haizearen ipuinak* (1973) eta *Buruntza azpian* (1975) antzerkia hau ere. Lan bikaina egin zuen Jesus Mª Arrietak ere, *Antso Gartzreiz* (1974), *Harkaitz, elurra ari zueneko haurra* (1976) eta *Orreagako gudua* (1976) gazteentzako nobelak idatziz. Iñaki Azkunek nobela historikoak idatzi zituen: *Eneko Haritza* (1975) eta *Katalin Erauso* (1976). Andoni Sarriegik *Belartzelaiko mutikoteak* (1977) eta *Kabri* (1983) eta Daniel Landartek *Aihen ahula* (1978) lan bikainak idatzi zituzten.

Eta haur literatura modernoaren hasiera hamarkada honetan jarriko genuke: Tomas Elortza da *Botila baten historia* (1973) liburu hunkigarriarekin hasiera ematen diona. Gai aldetik kutsadura, familietako bizimodua, fantasia eta botilaren beraren ibilbidea errekan eta gero itsasoan kontaktzen ditu. Errealismoa eta abentura dira nagusi liburutxo honetan.

Urte berean Luis Haranburu Altunak *Itsaoak ez du esperantzarik* (1973) joera modernistak dituen nobela idazten du, ikastolako gazteek asko irakurri dutena. Baditu beste narrazio lan batzuk ere *Desgizona* (1978), *Karakol presoak* (1987).

Inaki Zubeldiak *Unai agintaria* idatzi zuen, 1976an Irun Hiria 1. Saria jaso zuena eta 1982an *Euskaldun bat Marten* izenarekin argitaratu zena. Ikastolatan, faszikulotan banatuta, erabili zen urte askotan abentura eta fantasiaz betetako ipuin hau. Lehenengo aldiz ume euskaldun bat gure lurraldea utzi eta Marteraino joaten da, extralurtarren adiskide eginik. Liburu honi buruz esan behar da 1969ko abuztuan idatzia dela, amerikarrak ilargian lur hartu eta berehala.

Ramon Salzarbitorlaren *100 metro* liburua (1976) joera modernizatzaile hau sendotzera eta astintzera dator. Liburu honek helduentzako idatzitakoa badirudi ere, ikastoletako gazteek bere egin zuten eta gazte literaturako obra bezala ere har genezake.

Xabier Gereñok ere gai modernoak idazten ditu urte hauetan: *Espioitza* (1977) eta *Jurgi kapitaina Britainian* (1979) nobela poliziko eta intrigazkoak.

Gotzon Garatek arrakasta handia izan du gazteen artean bere nobela atseginekin: *Esku leuna* (1978), *Elizondoko eskutitzak* (1979), *Goizuetako ezkongaiak* (1979), *Izurri berria* (1982), *Alaba* (1984).

Eta, azkenik, Enkarni Genuak *Erreka Mari* (1979) ipuina idazten du eta Txotxongiloaren aitzindari bihurtzen da Euskal Herrian.

1980tik gaur egun arte

Dударик gabe, pausorik sendoenak haur eta gazte literaturan 1980tik aurrera eman dira, produkzioa biderkatuz, kalitatea hobetuz, joera narratiboak eta erabiltzen diren gaiak dibertsifikatuz...

Azken urte hauetan literatur jenero gehienak jorratu dira, baina agian antzerkia ez gehiegi. Marijane Minaberry *Haur antzerki* (1983) eta Xabier Gereño *Zortzi teatro lan* (1982), *Umorezko teatroa 1* (1993), *Umorezko teatroa 2* (1993), *Teatroa (3-8)* (1994) dira hurrentzako antzerkia landu duten autore alpagarrienak. Beste jeneroak, oraindik hobetze bidean badaude ere, dexente jorratu direla esan daiteke. Honela ipuin harrigarriak, mitologikoak, fabulak, klasikoak, herrikoiak, unibertsalak, fantastikoak, mundu osoko folklorikoak, Euskal Herriko kontu zaharrak landu dira gutxi edo gehiago.

Narratiban esan daiteke aurrera-pauso handiak eman direla

errealismo mota desberdinak jorratuz eta gizarteko arazo ugariak literatur-gai bezala erabiliz, hala nola: ekologia, eskola, lagunarteko arazoak, familia, herrien askatasuna, langileen arazoak, emigrazioa, langabezia, zapalkuntza politiko eta sozialak, norberaren barneko arazoak (psikologikoak, familiakoak, gizarteak eragindakoak, droga, alkohola...) Honez gain fantasia, abentura, umorea, laguntaldeen gertaerak eta balentriak, zientzia fikzioa, narrazio poliziakoak, maitasun istorioak, biografiak eta nobela historikoak, kostunbrismoa, eta beste hainbat arlo landu dira.

Poesiak ere maila bikaina lortu du, eta olerkigintza haur eta gazteen mundura hurbiltzen bikain asmatu dela aitortu daiteke.

Garai honetako haur literaturako idazle guztiak alpatzea lan zaila baldin bada ere, hemen dituzu gehientsuenak, eurek egindako lanen aipamena eta guzti, kronologikoki emanda:

Bernardo Atxaga

Nikolasaren abenturak eta kalenturak (1980), *Ramuntxo de-
tektibe* (1980), *Chuck Aranberri dentista baten etxean* (1982), *Bi
letter jaso nituen oso denbora gutxian* (1984), *Sugeak txoriari begi-
ratzen dionean* (1984), *Bi anai* (1985), *Xolak badu lehoien berri*
(1995)...

Jose Mª Satrustegi

Ipui mireagarriak (1980), *Lapur zuriak* (1981), *Axelko eta Otso-
ko* (1983)...

Anjel Lertxundi

Tristeak kontsolatzeko makina (1981), *Gizon kabalen piurak*
(1982), *Hamaseigarreanean, aidanez* (1983), *Madame Kontxesi Uribe
saila (lau liburu)* (1988), *Peru eta Marixe, mila eta bat komerixe*
(1993)...

Joxantonio Ormazabal

Pernando Amezketarra (1981), *Kaskarintxo* (1982), *Kotti*
(1984), *Patxibusa* (1985), *Maripertxenta* (1986), *Kittano* (1988),
Saturna (1992), *Hitzak jostailu* (1994), *Lazkao txiki* (1995), *Txoko
txiki txukuna* (1999)...

Mariasun Landa

Amets uhinak (1981), *Txan fantasma* (1984), *Errusika* (1988), *Maria eta aterkia* (1988), *Alex* (1990), *Kleta bizikleta* (1991), *Julietta*, *Romeo eta saguak* (1994), *Nire eskua zurean* (1995)...

Iñaki Zubeldia

Euskaldun bat Marten (1982), *Josu Azalaren harribenturak* (1986), *Tximu bat klinikan* (1991), *Txerrama errudun* (1994), *Maddi oporretan* (1995), *Nire aita ezin izan nuen salbatu* (1997), *Pako belea* (1998)...

Jesus Mª Olaizola "Txilliku"

Zozoa eta biok (1982), *Muxi eta Puxi* (1987), *2.061: antzinako kronikak* (1990), *Katixa eta Kroko* (1992), *Indianoa* (1993), *Agure jakagorria* (1995)...

Joxe Erzibengoa

Erbikumeak (1982), *Izaro* (1982), *Otzaurteko ezkilak* (1982), *Sorgintxuloko pikondoa* (1982), *Hiru Erregeen Mahaia* (1987)...

Juan Manuel Etxebarria

Lamiñak (1983), *Mari Anboton eta Gorbean* (1983), *Prakagorriak* (1984), *Gorbeiatarrak* (1990), *Bizkaialdeko ipuin-esaundak* (1995), *laun Zuria* (1997)...

Pello Añorga

Hola hala behin (1983), *Pottoko* (1984), *Lau tuntun eta berrogei jubilatuta* (1986), *Anttoni Bill Oesteko bandidoa* (1987), *O babarruntxo elektriko* (1988), *Errege Federiko Handiaren arrautzak* (1990), *Lientzo txuria* (1991)...

Joanes Urkixo

Elur ganean (1984), *Patxi Trumoik letrak ikasi nahi ditu* (1985), *Patxi eta txoriaren bahiketa* (1986), *Lurra deika* (1991), *Shangai Tom espazioko zaindaria* (1992), *Zeruak erori zirenekoa* (1998)...

Juan Martin Elexpuru

Fernando Plaentxiarra (1984), *Pitxirrio Zirkus* (1988), *Marea bi-ziak zozomikotetan* (1991), *Alpeen itzalpean* (1993)...

Pako Aristi

Martinellok ez du kukurik entzuten (1985), *Martinello eta sei pirata* (1986), *Zazpi pirata balsa batean* (1987), *Hamasei pirata eta paralitiko bat* (1988), *Jantoki txinoan* (1991), *Benetako lagunen aterbea* (1998)...

Joxemari Iturralde

Zikoinen kabian sartuko naiz (1986), *Londresen nago aitona-ekin* (1987), *Ijitoak dauzkat etxean* (1988), *Lau bizikleta urrutira joateko* (1994), *Sute handi bat ene bihotzean* (1994), *Lehen amodioa Suedian* (1997)...

Joxerra Garzia

Malen laberinto madarikatuan (1986), *Gau bat gauekoen artean* (1988)...

Jesus Mari Mendizabal

Apextegitik gotti (1986), *Zelina* (1986), *Ilargia lekuko* (1989), *Leizezulo* (1993), *Kalezulo* (1996)...

Aitor Arana

Azkonarren laguna (1987), *Loaren bidez* (1990), *Afrikako semea* (1991), *Urtegi misteriotsua* (1994), *Jainko txikia* (1994), *Uxue eta Urtzi* (1997), *Nijterida eta Koomori saguzarrak* (1998)...

Manu Lopez

Jokoz kanpo (1987), *Borroka arroka* (1991), *Jaun agurgarria* (1993), *Andoni eta Maddalenen komediak* (1994), *Urrutiko intxaurrak* (1995)...

Iñaki Bernaola

Bonga (1987), *Zugarramurdiko kontesa* (1989), *Hamabost urteko naufragoa* (1991), *Lau idazluma ahizpak* (1997)...

Antton Kazabon

Proxpero (1988), *Proxpero Donostian* (1991), *Proxperoren lagunak* (1991), *Ortzadarraren azpitik* (1994), *Pelu* (1994), *Bazen behin, behin bazen* (1995), *Ttantto* (1998)...

Xabier Mendiguren Elizegi

Joxemeren saila (6 liburua) (1988tik aurrera), *Tangoak ez du amaierarik* (1988), *Ezin da ipuinik asmatu ala* (1989), *Harrika* (1989), *Montse-txikiren azio handiak* (1989), *Katuen matxinada* (1990), *Puxkin* (1991), *Ametsen kontrabandista* (1992), *Patakon* (1992)...

Joseba Sarrionandia

Izeba Mariasunen ipuinak (1989), *Ainhoari gutunak* (1990)

Pello Esnal

Malkos (1990), *Nabukodonosor* (1991), *Zazpi kolore ditu ostadarrak* (1991), *Txukunago ibiltzen da kostako trena* (1992), *Xaxpi* (1993)...

Patxi Zubizarreta

Ametsetako mutila (1991), *Gutun harrigarri bat* (1992), *Matias Ploff-en erabakiak* (1992), *Emakume sugearen misterioa* (1993), *Eztia eta ozpina* (1994), *Marigoringoa hegan* (1994), *Gizon izandako mutila* (1997)...

Jon Arretxe

Hakuna Matata (1991), *Tubabu* (1994), *Urrezko triangelua* (1995), *Ostegunak* (1997), *Ostiralak* (1999)...

Koldo Izagirre

Metxa esaten zioten agirretar baten ibili herrenak (1991), *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak* (1999)...

Karlos Santisteban

Anika eta bere klera magikoa (1991), *Kometa bidalazalea* (1991), *Enekoxxki, Hasieder eta lbabe* (1992), *Eneko okerrekoren*

akerra (1994), *Zazpi zorrionak* (1995), *Kutuna tuntuna* (1995), *Ostadarraren zazpi ateak* (1998)...

Karlos Linazasoro

Besterik gabe Albina (1991), *Ipuin arriskutsuak* (1994), *Altzeta* (1995), *Kartapazioko poemak* (Igerasoro, 1998)...

Juan Kruz Igerabide

Begi-niniaren poemak (1992), *Tillin-talan* (1992), *Gauetz zoo batean* (1993), *Egun osorako poemak eta beste* (1993), *Gauetz zoo batean* (1994), *Haur korapiloak* (1997), *Kartapazioko poemak* (Igerasoro, 1998)...

Yolanda Arrieta

Badago ala ez dago...? (1992), *Begigorritarren erlojua* (1992), *Hegaldiak* (1994), *Denboraren kanta-kontuak* (1995)...

Felipe Juaristi

Tristuraren teoria (1993), *Ilargi lapurra* (1994), *Sagitario* (1995)...

Iñaki Frieria

Izaroko altxorra (1996), *Non bizi da Bildur?* (1998), *Aska itzazue pottokak* (1999)...

Zerrenda luze honetan azaldu direnez gain, ezin ditugu ahaztu haur edo gazte literaturan lanen bat edo beste egin duten edo egiten hasi diren hainbat autore. Denak gogoan edukiko ez badituz ere (barka blezadate euren izena jartzea ahaztu ditudanek), hemen duzue zerrenda luze bat: Antton Irusta, Jon Suarez, Fernando Morillo, Txabi Arnal, Maite Gonzalez, Enkarni Genua, Xabier Etxaniz, Bibiñe Pujana, Ramon Etxebarria, Migel Anjel Mintegi, Juan Garzia, Xabier Cillero, Gexan Lantziri, Xipri Arbelbide, Gerardo Markuleta, Xabier Monasterio, Aingeru Epalza, Juan Mari Irigoien, Iñaki Zabaleta, Sebe Calleja, Imanol Urbieto, Edorta Jimenez, Xabier Mendiguren Bereziartu, Amala Ormaetxea..

ADABAKIAK